

УДК 316.61

DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-72>

Кухарук Ольга Юрївна

кандидат психологічних наук, науковий співробітник
лабораторії методології психосоціальних
і політико-психологічних досліджень,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна.

ORCID ID 0000-0003-1193-0249

kuharuk.o@gmail.com

**ПРОТИСТАВЛЕННЯ «МИ» – «ВОНИ» В МІЖГРУПОВІЙ
ВЗАЄМОДІЇ: ТЛУМАЧЕННЯ, ЗАГРОЗИ, МОЖЛИВОСТІ
ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ**

Актуальність статті зумовлена важливістю аналізу міжгрупової взаємодії з позицій соціальної психології загалом і теорії соціальної ідентичності зокрема. Аналізуються сучасні дослідження, здійснені в межах теорії соціальної ідентичності, що стосуються міжгрупової взаємодії, протиставлення ін- і аутгруп. У світі ця теорія є однією з провідних у сфері вивчення і прогнозування міжгрупової взаємодії, в українській науковій думці ці аспекти теорії соціальної ідентичності представлені недостатньо.

Мета наукового дослідження – аналіз сучасних напрацювань теорії соціальної ідентичності, що стосуються міжгрупового протиставлення і міжгрупової взаємодії.

Методологія дослідження – аналіз статей і наукових робіт, здійснений у межах теорії соціальної ідентичності з метою вивчення міжгрупової взаємодії.

Результати аналізу джерельної бази показали, що міжгрупова взаємодія відбувається залежно від того, якими є настановлення членів груп щодо своєї і аутгрупи, щодо їхнього статусу. Більш статусні групи використовують стратегії підтримки власного статусу, менш статусні – стратегії щодо його зміни: стратегії соціальної мобільності, соціальної креативності і соціального протистояння. Об'єднавчі стратегії міжгрупової взаємодії передбачають формування єдиної надідентичності, соціальну кроскатегоризацію і мультикультуральне фреймування міжгрупових стосунків. Ці теоретичні підходи можуть бути базовими для розроблення методологічних підходів прогнозування міжгрупової взаємодії та зниження міжгрупової напруженості.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в більш глибокому аналізі результатів досліджень, здійснених у межах теорії соціальної ідентичності, виділенні основних закономірностей, спільних для цих досліджень, та інтеграції отриманих знань в українську соціально-психологічну наукову

думку з метою напрацювання методологічних підходів до прогнозування міжгрупової взаємодії.

Ключові слова: соціальна ідентичність; міжгрупова взаємодія; соціальні конфлікти; теорія соціальної ідентичності; міжгрупове протиставлення.

Olha Yu. Kukharuk,

PhD. in Psychology,

Research Associate, Institute of Social and Political Psychology,
NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID 0000-0003-1193-0249

kukharuk.o@gmail.com

CONTRASTING «WE» – TO –«THEY» IN INTERGROUP INTERACTION: INTERPRETATION, THREATS, OPPORTUNITIES TO PREDICT SOCIAL BEHAVIOR

The relevance of the article stems from the importance of analysing intergroup interaction looking down from both social psychology angle in general and social identity theory in particular. Modern studies concerning intergroup interaction and contracting the in- and out-groups conducted within the framework of social identity theory have been analysed. This theory is one of the main ones in the world targeted on studying and predicting intergroup interaction; however, in the Ukrainian academia opinion the aspects of social identity theory are under-represented. This scientific research **aims** to analyse modern proceedings in social identity theory regarding intergroup social identity and intergroup interaction.

The research methodology is actually an analysis of articles and works carried out within the theory of social identity and in order to studying intergroup interaction.

The results of the source base analysis showed that intergroup interaction occurs depending on what precepts of the group members were identified towards their own and the out-group, and the definition of their status. The more status-oriented groups use strategies to maintain their own status. Lesser status groups use strategies to change their status, namely, strategies of social mobility, social creativity, and social confrontation. The unifying strategies of intergroup interaction are represented by the formation of a single super-identity, social cross-categorization and multicultural framing of intergroup relations. These theoretical approaches can be basic for the development of methodological approaches to predicting intergroup interaction and reducing intergroup tensions.

Prospects for further research are foreseen in a deeper analysis of research findings carried out within the social identity theory, highlighting the main regularities being common to these studies, and integrating the obtained knowledge into the Ukrainian socio-psychological science in order to work out methodological approaches to predicting intergroup interaction.

Keywords: social identity; intergroup interaction; social conflicts; social identity theory; intergroup contracting.

Постановка проблеми. Міжгрупове протиставлення, формування образів «ми» (власної групи) і «вони» (групи, щодо якої відбувається протиставлення) є однією з найбільш досліджуваних тем у гуманітарних науках. Чільне місце в цих дослідженнях належить напрацюванням соціальних психологів, що вивчають цю проблему в межах теорії соціальної ідентичності. Запропонована Г. Теджфелом і Г. Тернером у 1979 році (Tajfel, & Turner, 1979), сьогодні ця теорія є однією з найбільш ґрунтовно розроблених соціально-психологічних теорій. Це робить її рамковою для значної кількості наукових і прикладних досліджень у галузі вивчення соціальної ідентичності та її впливу на міжгрупову взаємодію, зокрема механізмів міжгрупового протиставлення через формування образів «ми» і «вони».

В Україні, на жаль, маємо наразі значну кількість таких конфліктогенних міжгрупових протиставлень, як-от: між прихильниками різних політичних лідерів; між особами, дотичними до воєнних дій, і тими, хто «втомився від війни», тощо. Умовно новим, але надзвичайно напруженим є протистояння прихильників і противників профілактичної вакцинації проти коронавірусу. Ці та інші міжгрупові протиставлення посилюють соціальну і політичну напруженість, приховують у собі значний конфліктний потенціал.

Аналіз досліджень, що проводяться в річищі теорії соціальної ідентичності, дасть змогу виокремити основні закономірності міжгрупових протиставлень, їхні мотиви, можливості їх прогнозування, а відповідно, і способи послаблення міжгрупової напруженості в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Очевидно, що базовою в нашому дослідженні є засаднича праця з теорії соціальної ідентичності (Tajfel, & Turner, 1979). На її основі пізніше розвинулося кілька дослідницьких напрямів. Наприклад, теорія невизначеності-ідентичності (uncertainty-identitytheory – UIT) (Hogg, 2007) інтерпретує соціальну категоризацію як спробу індивіда зменшити досвід епістемічної невизначеності і, як наслідок, невизначеності Я-концепції (Hogg, 2016). Дослідники активно вивчають також питання особливостей і функцій соціальної ідентичності у внутрішньогруповій взаємодії, зокрема щодо ролей учасників груп та їхнього лідера (Fritsche et al., 2013, Stollberg, Fritsche, & Baecker, 2015; Горностай, 2014; 2019); особливості групової поведінки і масових форм поведінки як форми функціонування, реалізації та зміни соціальної ідентичності (Heine, Proulx, & Vohs, 2006, Leary, 2000; McGregor et al., 2010; Nash, McGregor, & Prentice, 2011); вплив соціальної ідентичності на самореалізацію особистості як громадянина

країни (Greenaway, Haslam, Cruwys, Branscombe, & Ysseldyk, 2015; Jonas et al., 2014).

Нерозв'язаною частиною загальної проблеми є низька представленість в українській науковій думці досліджень, що проводяться в межах теорії соціальної ідентичності, і недостатня теоретична база для аналізу соціальних явищ та спрямування їх у конструктивне річище. Розв'язання цієї проблеми дасть змогу більш ефективно пояснювати та прогнозувати соціальні явища.

Мета статті – аналіз сучасних напрацювань у межах теорії соціальної ідентичності що стосуються міжгрупового протиставлення і міжгрупової взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна природа людини, її здатність налагоджувати соціальні зв'язки дають змогу створювати підтримувальне соціальне середовище, належати до груп, що дають відчуття безпеки і належності. Але соціальна природа спричиняє водночас і соціальну ворожнечу та напруженість. Ці два виміри соціального буття притаманні людям ще з часів первіснообщинного ладу. У процесі еволюції людство напрацювало чимало форм соціальної взаємодії, але базовий механізм залишається незмінним: покладайся на свого, захищайся від чужого, навіть якщо це далеко не найкращий і не найкоротший шлях до порозуміння.

Тим більше, що мир і порозуміння сьогодні – це не просто стан суспільства, де немає конфлікту. Одним із традиційних підходів у миротворчих студіях є поділ на «негативний мир» (коли немає насильницького конфлікту) і «позитивний мир» (якщо в суспільстві переважають інтеграційні процеси) (Galtung, 1964). І в цьому сенсі одним із ключів до розуміння виникнення миру чи конфлікту та їхніх наслідків може бути тлумачення психологічної прихильності людей до їхніх груп, механізмів цього процесу, наслідків, які він зумовлює.

Як ми вже зазначали, для комфортного існування у світі людині потрібен позитивний погляд на власну групу (групи). А можливість такої позитивної оцінки не в останню чергу залежить від погляду на інші групи. Соціальна ідентичність не лише визначає та оцінює Я-концепцію людини, але і є своєрідним прогнозом того, як інші будуть сприймати й оцінювати особу і як особа буде прогнозувати оцінки інших щодо себе самої. З цієї причини, коли люди проводять порівняння між своєю власною групою і аутгрупою, вони зацікавлені в тому, щоб їхня власна група була позитивно відмінною – чітко диференційованою і більш прийнятною й прийнятою суспільством, ніж групи протиставлення.

Для підтримки балансу порівняння між ін- і аутгрупою на свою користь групи використовують різні стратегії. Стратегія поведінки, яку

застосовує група для підтримки ідентичності, буде залежати від суб'єктивної структури переконань членів групи про власні особливості та природу стосунків між ін- і аутгрупою (Ellemers, 1993; Hogg, & Abrams, 1988). Групові переконання про міжгрупові стосунки зосереджуються на темах *статусу* (яке соціальне становище моєї групи щодо іншої групи?), *стабільності* (наскільки стабільні ці статусні відносини?), *легітимності* (наскільки легітимні ці статусні відносини?), *проникності* (наскільки легко змінити соціальну ідентичність шляхом переходу до іншої групи?) і *наявності когнітивних альтернатив* (чи можливі інші міжгрупові відносини?) (Hogg, 2016). Відповідно до множини цих переконань вибудовуються стратегії міжгрупової взаємодії.

Насамперед група визначається щодо свого статусу. Високий статус групи зазвичай передбачає, що група буде застосувати всі доступні їй способи для збереження цього високого статусу, зокрема через «ущільнення» власних меж, маніпулювання та продукування і посилення уявлень про себе як про статусну групу.

Менш статусні групи, усвідомлюючи проникність міжгрупових меж, застосовують різні стратегії залежно від того, наскільки реальним видається перехід у більш статусну групу. Із віри в можливість переходу постають переконання, які можна назвати *соціальною мобільністю* (Hogg, 2016). Такі переконання спонукають членів груп із нижчим статусом відокремлюватися від своєї групи, щоб спробувати приєднатися до іншої групи – з вищим статусом – та отримати визнання з її боку, тобто вони намагаються «перейти».

Насправді міжгрупові межі не завжди бувають достатньо проникними (особливо якщо спостерігається різниця в статусі). Відповідно, зміна групи відбувається не настільки вдало, як очікували ті, хто зробив таку спробу. Вони часто залишаються відкинутими обома групами. Водночас домінуючі групи часто пропагують ідеологію соціальної мобільності і допускають обмежену кількість людей у свої лави, оскільки успішні кейси переходу створюють ілюзію його доступності і зменшують колективне невдоволення менш статусної групи.

Групові переконання про низький статус групи і водночас визнання того, що міжгрупова проникність є низькою, призводять до виникнення інтенцій і переконань щодо *соціальної зміни* (Hogg, 2016). Групи нижчого статусу застосовують стратегію соціальної творчості – поведінку, спрямовану за зміну основ для порівняння, зокрема зміну аутгрупи, з якою відбувається порівняння. Часто за групу порівняння беруть не групу з вищим статусом, а групу нижчого статусу чи групу, що має подібний статус. Таку стратегію використовують як маніпулятивну техніку домінатних груп для реалізації політики «розділяй і володарюй».

Цю стратегію широко використовують і в інформаційних війнах. Найбільш яскравий на сьогодні приклад – переведення уваги із зовнішнього ворога на внутрішнього. Наприклад, коли акцент із російської агресії як причини воєнних дій в ОРДЛО певні групи (та їхні спікери) переносять на пошук винних у внутрішньому просторі. Таким чином, міжгрупове протистояння з агресором, яке мало б об'єднувати український народ, переростає у протистояння українських внутрішніх соціальних груп і стає фактором роз'єднання. Загалом же цей механізм добре пропрацьований як політична технологія і, як не парадоксально, в Україні застосовується не лише більш статусними групами, а й свідомо як політична технологія у взаємодії груп подібного статусу. Однак відмінність між політичною технологією і соціальним процесом часто полягає в тому, що перша, як правило, застосовується обмежено в часі для досягнення певної політичної тактичної чи стратегічної мети. Але водночас політичні технології як засоби впливу запускають соціальні процеси, які відбуваються за своїми законами, котрі вже лежать поза межами завдань політичних технологій. Так, коли запускається пошук ворога серед подібних груп, зазвичай зростає інгрупова згуртованість і, відповідно, аутгрупова ворожість. І якщо певна конкретна ситуація перестає бути актуальною (а в інформаційному світі це норма життя), її переживання не може припинитися так швидко, як відбувається зміна подій у реальному світі. Змінені уявлення про групу, відчуття загрози статусу групи, переживання ворожості до інших стають соціальною реальністю, соціальним тлом існування. І отже, наступні технології, подальші кроки вже робляться політичними і суспільними акторами на тлі створеного ними ж соціального протистояння.

Якщо переконання щодо наявності потреби в соціальній зміні поєднуються з визнанням того, що соціальний устрій є нелегітимним, неприйнятним, члени груп, що мають нижчий статус, можуть продукувати когнітивні альтернативи (по суті, ідеологію і план здійснення соціальних змін) та брати участь у *соціальному протистоянні* – прямому протистоянні з аутгрупою щодо статусу, яке може проявлятися в різних формах: від дебатів до відкритих протестів, революції та війни. Що ж до актуальних прикладів, то бачимо, що протистояння прихильників і противників вакцинації має схожі риси. З точки зору статусу, більш привілейованою може здаватися соціальна група, що підтримує щеплення. Тоді як ті, що не підтримують щеплення, продукують і власну ідеологію з різним емоційним забарвленням – від помірної до відверто агресивної. А також план дій щодо зміни. І, треба зазначити, що цей план дій має форми й активного спротиву (висловлення своєї позиції в ЗМІ та соціальних мережах, акції протесту,

публічна відмова від вакцинації), і пасивного (ігнорування карантинних обмежень, вимог щодо наявності сертифікатів вакцинації та ін.). У центрі міжгрупової взаємодії бачимо міжгрупове протистояння. А наслідком міжгрупового протистояння, яке ніяк не вирішується, стає зростання рівня неконтрольованої соціальної напруженості.

А проте міжгрупова взаємодія – це не лише міжгрупове протистояння. Це також міжгрупова співпраця і конструктивна взаємодія. Згідно з теорією соціальної ідентичності ці соціальні інтеракції також ґрунтуються на самокатегоризації особисті, відчуттях групової належності та почутті й образі «ми». Ці феномени є однаково базовими для конструктивних і деструктивних способів взаємодії. Але тут діють дещо інші механізми.

Одним із таких механізмів може бути формування надгрупи і надідентичності (Gaertner, & Dovidio, 2000). Згідно з цією теоретичною моделлю формування надідентичності є таким процесом, у якому інші, попередні, ідентичності відходять на другий план. Тобто кілька аутгруп цілеспрямовано чи спонтанно об'єднуються в одну групу і вже у цій групі формується єдина, значуща, ціннісно наповнена соціальна ідентичність. У таких випадках проблемна міжгрупова поведінка могла б трансформуватись у гармонійну внутрішньогрупову поведінку. Люди досить сильно прив'язані до своїх груп і наявних ідентичностей, тому формування нової (і зниження важливості попередніх) неминуче натрапляє на спротив. Водночас між деякими групами протиставлення культурний поділ занадто сильний для того, щоб нова надідентичність могла відбутись і стати соціально значущою (Prentice, & Miller, 1999). Відповідно, спроби спонукати появу нової надідентичності можуть викликати спротив й опір, аж до відкритого протистояння. Очевидно, що об'єднання і формування надідетичностей об'єднаних груп є процесом складним, важко досяжним і таким, що не може гарантувати сталого результату, особливо якщо він відбувається у штучний спосіб, а групи, що об'єднуються, є дуже різними.

Як тут не згадати «соціальний експеримент» із формування єдиної ідентичності радянської людини. Ця ідентичність, як форма надідентичності, була покликана розмивати відмінності і прийти на зміну традиційним культурним та етнічним ідентичностям. Як відомо, цей експеримент мав дуже непрості соціальні наслідки. Частина населення Радянського Союзу, зокрема й українців, засвоїла цю ідентичність повністю як єдину і значущу. І сьогодні, згідно із згаданими закономірностями функціонування соціальної ідентичності, ця група готова захищати і відстоювати свою соціальну ідентичність і ніяким чином не готова від неї відмовлятись. Інша частина населення не прийняла цю ідентичність

зовсім, формуючи групи активного чи пасивного спротиву. Обидві ці групи були і є групами меншості. Більша ж частина населення відмовилася від надієності після розпаду Радянського Союзу. Але наявність у структурі соціальної ідентичності настановлень радянського штибу стоїть на заваді формуванню повноцінної етнічної та національної ідентичності. Навіть через тридцять років після розпаду СРСР деякі когнітивні настановлення та очікування зберігають риси радянського зразка.

Отже, експеримент із формування штучної ідентичності був, з одного боку, провальним, а з другого – як кожен соціальний процес, тривав (і триває) довше, ніж тривав соціальний вплив, який його запустив, і наслідки його загалом передбачити важко.

Більш ефективною стратегією є кроскатегоризація. Це процес, під час якого зберігаються відокремленість груп і їхні відмінності, але члени цих груп можуть поділяти ідентичності в інших вимірах. Таким чином уявлення людей про ін- і аутгрупові стосунки стають повнішими, ці стосунки не сприймаються як загроза ідентичності (Crisp, & Hewstone, 2007). Сьогодні це найбільш популярна і найбільш дієва стратегія досягнення порозуміння у світі, її суть відображає гасло «єдність з повагою до відмінностей». Якщо згадати Революцію Гідності, то саме така стратегія була об'єднаною. Належність до «своїх» нівелювала мовні, регіональні, культурні відмінності. Без зміни власної ідентичності приймалися нові ідентичності, наприклад ідентичність громадянина України. І така ідентичність не є ані запереченням попередньої, ані штучно надбудованою. Когнітивно і ціннісно цей вид соціальної ідентичності був зорієнтований радше на теперішнє і майбутнє (розбудова держави), ніж на минуле.

Звичайно, розділена спільна ідентичність іноді приводить до зміни попередньої ідентичності (зміна мови, світоглядні зміни і т. ін.), бажання захистити соціальні ідентичності меншості, не втрачаючи ідентичності більшості. Тут доречним буде згадати дискусії навколо мови, коли кожна із груп хоче зберегти за собою право на вищу ідентичність, але не допустити розмивання мовної ідентичності. Звідси пошук і ствердження себе як «правильного» громадянина, зважаючи або не зважаючи на мову спілкування. За такої умови на вищому рівні підтримка української мови як державної є об'єднаною для всіх.

Згідно з результатами досліджень теорії соціальної ідентичності досить ефективним є мультикультурне фреймування міжгрупових стосунків, у якому групові відмінності розглядаються як цінний аспект суспільства з цінностями «diversity» (різноманітності) (Hornsey, & Hogg, 2000), або конструювання відносної міжгрупової ідентичності, у якій групи лише частково визначають свою власну групу з точки зору

взаємовідносин їхньої групи з іншою групою (Hogg, 2015). Такі соціальні процеси можуть відбуватися як спонтанно, так і індуковано. Але якими б вони не були, потрібні управління і керування, а відповідно, і конкретні люди – лідери, що у випадку міжгрупової взаємодії видається непростим завданням.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, маємо підстави для очевидного висновку про те, що міжгрупова взаємодія і на мікро-, і на макрорівні відбувається згідно з певними закономірностями. У межах теорії соціальної ідентичності досліджено й описано значну кількість таких закономірностей як на теоретичному, так і на прикладному рівнях. Зокрема, описані закономірності міжгрупової взаємодії дають змогу аналізувати, прогнозувати деструктивні процеси, протидіяти їм та спрямовувати в конструктивне річище. Перспективу подальших досліджень убачаємо саме в прикладному вивченні означених ідей.

Список використаних джерел

- Горностай, П. П. (Ред.) (2014). *Психологія групової ідентичності: закономірності становлення*. Київ: Міленіум.
- Горностай, П. П. (Ред.) (2017). *Свідоме та несвідоме у груповій взаємодії*. Кропивницький: Імекс-ЛТД.
- Crisp, R. J., & Hewstone, M. (2007). Multiple social categorization. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 39, pp. 163–254). San Diego, CA: Academic.
- Ellemers, N. (1993). The influence of socio-structural variables on identity management strategies. *European Review of Social Psychology*, 4, 27–57.
- Fritsche, I., Jonas, E., Ablasser, C., Beyer, M., Kuban, J., Manger, A.-M., et al. (2013). The power of we: Evidence for group-based control. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49 (1), 19–32.
- Galtung, J. (1964). An Editorial. *Journal of Peace Research*, 1, 1–4.
- Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2000). *Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model*. New York: Psychology Press.
- Greenaway, K. H., Haslam, S. A., Cruwys, T., Branscombe, N. R., & Ysseldyk, R. (2015). From «We» to «Me»: Group identification enhances perceived personal control with consequences for health and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109 (1), 53–74.
- Heine, S. J., Proulx, T., & Vohs, K. D. (2006). The meaning maintenance model: On the coherence of social motivations. *Personality and Social Psychology Review*, 10 (2), 88–110.
- Hogg, M. A., & Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. New York: Routledge.

Hogg, M. A. (2006). Social identity theory. In P. J. Burke (Ed.), *Contemporary social psychological theories* (pp. 111–136). Palo Alto, CA: Stanford University Press.

Hogg, M. A. (2007). Uncertainty-identity theory. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 39, pp. 69–126).

Hogg, M. A. (2015). Constructive leadership across groups: How leaders can combat prejudice and conflict between subgroups. *Advances in Group Processes*, 32, 177–207.

Hogg, M. A. (2016). Social identity theory. In S. McKeown, R. Haji & N. Ferguson (Eds.), *Understanding Peace and Conflict through Social Identity Theory: Theoretical, Contemporary and Worldwide Perspectives*. New York: Springer.

Hornsey, M. J., & Hogg, M. A. (2000). Assimilation and diversity: An integrative model of subgroup relations. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 143–156.

Leary, M. R., & Baumeister, R. F. (2000). The nature and function of self-esteem: Sociometer theory. *Advances in Experimental Social Psychology*, 32, 1–62.

Prentice, D. A., & Miller, D. T. (Eds.). (1999). *Cultural divides: Understanding and overcoming group conflict*. New York: Russell Sage.

Stollberg, J., Fritsche, I., & Baecker, A. (2015). Striving for group agency: Threat to personal control increases the attractiveness of agentic groups. *Frontiers in Psychology*, 6, 649.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Monterey, CA: Brooks/Cole.

References

Crisp, R. J., & Hewstone, M. (2007). Multiple social categorization. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 39, pp. 163–254). San Diego, CA: Academic. (in English)

Ellemers, N. (1993). The influence of socio-structural variables on identity management strategies. *European Review of Social Psychology*, 4, 27–57. (in English)

Fritsche, I., Jonas, E., Ablasser, C., Beyer, M., Kuban, J., Manger, A.-M., et al. (2013). The power of we: Evidence for group-based control. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49 (1), 19–32. (in English)

Galtung (1964). An Editorial. *Journal of Peace Research*, 1, 1–4. (in English)

Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2000). *Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model*. New York: Psychology Press. (in English)

Greenaway, K. H., Haslam, S. A., Cruwys, T., Branscombe, N. R., & Ysseldyk, R. (2015). From «We» to «Me»: Group identification enhances perceived personal control with consequences for health and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109 (1), 53–74. (in English)

Heine, S. J., Proulx, T., & Vohs, K. D. (2006). The meaning maintenance model: On the coherence of social motivations. *Personality and Social Psychology Review*, 10 (2), 88–110. (in English)

Hogg, M. A. (2006). Social identity theory. In P. J. Burke (Ed.), *Contemporary social psychological theories* (pp. 111–136). Palo Alto, CA: Stanford University Press. (in English)

Hogg, M. A. (2007). Uncertainty-identity theory. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 39, pp. 69–126). (in English)

Hogg, M. A. (2015). Constructive leadership across groups: How leaders can combat prejudice and conflict between subgroups. *Advances in Group Processes*, 32, 177–207. (in English)

Hogg, M. A. (2016). Social identity theory. In S. McKeown, R. Haji & N. Ferguson (Eds.), *Understanding Peace and Conflict through Social Identity Theory: Theoretical, Contemporary and Worldwide Perspectives*. New York: Springer. (in English)

Hogg, M. A., & Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. New York: Routledge. (in English)

Hornostay, P. P. (Ed.) (2017). *Svidome ta nesvidome u hrupovii vzaiemodii*. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. (in Ukrainian)

Hornostay, P. P. (Ed.) (2014). *Psykhohihiia hrupovoi identychnosti: zakonmirmosti stanovlennia*. Kyiv: Milenium. (in Ukrainian)

Hornsey, M. J., & Hogg, M. A. (2000). Assimilation and diversity: An integrative model of subgroup relations. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 143–156. (in English)

Leary, M. R., & Baumeister, R. F. (2000). The nature and function of self-esteem: Sociometer theory. *Advances in Experimental Social Psychology*, 32, 1–62. (in English)

Prentice, D. A., & Miller, D. T. (Eds.) (1999). *Cultural divides: Understanding and overcoming group conflict*. New York: Russell Sage. (in English)

Stollberg, J., Fritsche, I., & Baecker, A. (2015). Striving for group agency: Threat to personal control increases the attractiveness of agentic groups. *Frontiers in Psychology*, 6, 649. (in English)

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Monterey, CA: Brooks/Cole. (in English)